

KS. WINCENY MYSZOR

EWANGELIA WEDŁUG TOMASZA

Badania nad odkrytą w Nag-Hammadi Ewangelią Tomasza są przede wszystkim domeną biblistów i egzegetów NT.¹ Liczba rozpraw i artykułów na jej temat rośnie z dnia na dzień i trudno w tej chwili zestawić ich pełny wykaz, a coś dopiero przestudiować.² W niniejszym wprowadzeniu zwrócimy więc uwagę na sprawy może marginalne, jeśli chodzi o zasadniczy ton rozpraw o Ewangeli Tomasz, a mianowicie — zagadnienia literackie, w tym sprawę autorstwa, oraz doktrynalne, związane z gnostycyzmem. Koronny problem tego pisma — jego stosunek do ewangelii kanonicznych, pozostawiamy zainteresowaniu biblistów.

Odnalezienie koptyjskiej Ewangelii Tomasza o tyle nie było zupełnym zaskoczeniem w świecie naukowym, że niektóre analogiczne logia były już znane od wielu lat w wersji greckiej. Napisane na papirusach odnalezionych przez B. P. Grenfella i A. S. Hunta w 1897 i 1904 r. stanowią dzisiaj obok nielicznych cytatów w pismach starochrześcijańskich główny materiał poznawczy dla Ewangelii Tomasza.³ Jej tekst zasadniczo dobrze czytelny został po raz pierwszy wydany przez zespół koptologów⁴ w 1959 r. Od tego czasu powstało szereg nowych tłumaczeń opartych na ciągle rozwijających się badaniach nad poszczególnymi dialektami języka koptyjskiego.⁵ Przy analizie tekstu i tłumaczeniu nasuwa się szereg pytań, a między innymi i to, na ile wersja grecka niektórych logiów może służyć pomocą? Który tekst — grecki czy koptyjski — jest starszy, względnie w jakim pozostają do siebie stosunku? Badacze — jak wiado-

¹ Por. E. Dąbrowski, *Konfrontacje*, Poznań 1970, s. 330—369 (Biblioteka z Khénoboskion (Nag-Hammadi) i Ewangelia według Tomasza).

² Bibliografię do Ewangelii Tomasza podają: E. Haenchen, *Theologische Rundschau*, NF 27 (1961) s. 147—178, 306—338; R. Grant, D.N. Freedman, *Geheime Worte Jesus*, Frankfurt 1960 s. 223—226; Grant, J.M. Robinson, *The Coptic Gnostic Library Today*, w: *New Testament Studies* 12, 1967/68 s. 338—389; K. Rudolph, *Gnosis und Gnostizismus*, Forschungsbericht, w: *Theologische Rundschau* NF 1969 s. 181—194 (omawia tylko najnowsze publikacje).

³ E. Hennecke, W. Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, I Berlin² 1970 s. 61—72. Dalej cytuję — Hennecke.

⁴ Guillaumont, A., Peuch, H. Ch., Guispel, G., Till W., i Yassah Abd al Masih, *Evangelium nach Thomas*, Koptischer Text herausgegeben und übersetzt von A. Guillaumont itd. Leiden 1959. Dalej cyt. — Guillaumont.

⁵ J. Dorosse, *Les livres secrets des gnostiques d'Égypte II L'Évangile selon Thomas, où Les paroles du Jésus*, Paris 1959 Cytuję dalej — Dorosse; J. Leipoldt, *Das Evangelium nach Thomas* Berlin 1967 (= Leipoldt); H. Quecke, w: Grant, *Geheime Worte Jesus*. 114—182 i 206—222, (= Quecke); R. Haardt, *Die Gnosis*, Salzburg 1967 s. 189—202 (= Haardt); R. Kasser, *L'Évangile selon Thomas*, Neuchâtel 1961; *Synopsis quattuor Evangeliorum*, ed. K. Aland, Stuttgart 1964 (tłumaczenie łacińskie, niemieckie i angielskie. Inne tłumaczenia patrz Bibliografia przypis 2).

mo — przychylają się zasadniczo do zdania, że tekst koptyjski stanowi tłumaczenie z oryginału greckiego⁶. Nie brak jednak i hipotez przeciwnych. G. Garitte⁷ przytacza wiele dowodów na to, że pierwotną jest wersja koptyjska. W świetle tych faktów ogromnego znaczenia nabiera sprawa istnienia wczesnych tłumaczeń ewangelii kanonicznych na język koptyjski. Jeśli zgodzimy się z tezą Puecha⁸, który uważa, że Ewangelia Tomasza powstała ok. 140 r., trzeba przyjąć, że co najmniej w tym samym czasie mogły być już znane przekłady na język koptyjski ewangelii kanonicznych. Natomiast inni uczeni określają czas powstania Ewangelii Tomasza na II wiek⁹. Badania semityzmów tej ewangelii mogą nasunąć pewne wnioski odnośnie tekstu, który być może oparty na wersji syryjskiej lub aramejskiej ewangelii kanonicznych¹⁰. Większość badaczy opowiada się jednak za tłumaczeniem z języka greckiego na koptyjski. Ale czy tylko tłumaczeniem? Dąbrowski w ślad za innymi autorami zauważa, iż tłumaczenie to jest równocześnie gnostycką przeróbką tekstu, interpretacją¹¹.

Zmiany tekstu kierują naszą uwagę na problem autorstwa. Kim był Tomasz? Czy w świetle zachowanych źródeł jest możliwa hipoteza Doresses'a¹² o środowisku Edessy? Tam bowiem szczególnie czczono Tomasza. Czy tam również powstała jego ewangelia? Sprawę komplikuje fakt, że Dzieje Tomasza¹³, apokryficzne pismo powstałe niewątpliwie gdzieś w Edessie będące dowodem kultu dla Tomasza, w wielu wypadkach opiera się na Ewangelii Tomasza¹⁴. Nie bez znaczenia jest również i to, że sporo cytatów czy podobnych wypowiedzi przytaczają Ojcowie Kościoła. Wzmianki te razem z uwagami ich twórców kierują nas do innych pism apokryficznych gnostyckiego pochodzenia. Z nich najważniejszymi są: Ewangelia Egipcjan i Ewangelia Hebrajczyków¹⁵. Autor Ewangelii Tomasza mógł przepracować niektóre wyrażenia wzięte z Ewangelii Hebrajczyków. Jego stosunek do tradycji żydowskich nie jest jednak bezkrytyczny. Znał on zwyczaje żydowskie, czy żydochrześcijańskie, ale tworzył w środowisku nastawionym do nich wrogo. Ewangelia Tomasza nie wspomina o Bogu-Stwórcy świata, nie zna nauki o zmartwychwstaniu, uznaje za bezwartościowe a nawet szkodliwe modlitwę, post i jałmużnę. Obrzezanie uznaje za nienaturalne. Zna Jakuba, postać centralną w żydochrześcijaństwie, w tym jednak wypadku, jak sugeruje Leipoldt¹⁶, Jakub jest wzorem doskonałego gnostyka, a nie reprezentantem tradycji żydowskich.

Wiele wspólnych wątków znajdujemy również w Ewangelii Egipcjan,

⁶ Np.: J. Leipoldt s. 23; J. B. Bauer, *Das Thomas-Evangelium in der neusten Forschung*, w: Grant s. 194.

⁷ G. Garitte, *Le Muséon* 73 (1960) s. 151—172.

⁸ H. Ch. Puech, *Gnostische Evangelien und Verwandte Dokumente* w: Hennecke s. 221.

⁹ Np.: J. Leipoldt s. 17. Doresse 28, R. Kasser, *Dz. cyt.* s. 14

¹⁰ A. Guillaumont, *Journal Asiatique* 246 (1958) s. 113—123

¹¹ E. Dąbrowski, *Dz. cyt.* s. 364

¹² J. Doresse, 38—56

¹³ Patrz E. Hennecke, W. Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen II*, Berlin 1966 s. 297 i nn.

¹⁴ Por. Hennecke II (jak wyżej) s. 324, 344, 361, 365, 372.

¹⁵ Patrz Grant s. 72 i nn.

¹⁶ Leipoldt 14

o której wspomina Hipolit¹⁷, że była pismem czytany przez naseńczyków, członków jednej z gnostyckich sekt. Hipolit i Orygenes¹⁸ twierdzą zgodnie również, że Ewangelia Tomasza była przez nich czytana. Czy mielibyśmy zatem do czynienia z naseńczykami jako autorami naszej ewangelii? Ofickim tzn. naseńskim poglądem wybijającym się na pierwszy plan w Ewangelii Tomasza zdaje się być wrogość wobec płci, małżeństwa i tęsknota za rajska jednością. Androgynia jako jeden z charakterystycznych poglądów gnostyckich oparty został na swoście interpretowanych wersetach Księgi Rodzaju¹⁹. Spotykamy ją najczęściej w traktatach kosmogonicznych i antropogonicznych. Być może tutaj należy szukać źródła szczególnej czci dla Tomasza, który nazywany był Didymus — Bliźniak, a wiemy, że w wielu mitach nie tylko gnostyckich bliźniak uchodził za symbol androgyna²⁰. A więc nie tylko fakt, że Tomasz według ewangelii kanonicznych dotykał zmartwychwstałego ciała Jezusa²¹, ale może i tytuł „Didymus” sprawił, że Tomasz uchodził za autora tajemnych gnostyckich objawień. Wrogość wobec płci, małżeństwa połączona z pogardą wobec ciała znalazły później echo w poglądach manichejskich a w średniowieczu wśród katarów.

W ewangelii Tomasza znajdujemy, choć nieco mniej wyraźne powiązania z innymi prądami i pismami gnostyckimi: z Ewangelią Marii, nauką Walentynian, Pistis Sophia, Ewangelią prawdy, Ewangelią Filipa i innymi²². Nie wszystkie wątki dadzą się łatwo uchwycić ze względu na nie dość zaawansowany stan badań nad tekstami gnostyckimi. Trzeba jednak stwierdzić, że Ewangelia Tomasza posiada wiele powiązań z nimi i z pewnością środowisko gnostyckie II. wieku jest rzeczywistym jej autorem. Trudniej natomiast wskazać konkretną osobę autora, ze względu na anonimowość wielu pism gnostyckich. Być może, iż ostateczne rozwiązanie problemu pokrewieństw z ewangeliami kanonicznymi pozwoli inaczej postawić pytanie o autorstwo.

Po naszkicowaniu kwestii autorstwa i środowiska przypatrzmy się bliżej strukturze literackiej i doktrynalnej ewangelii. Podziału na 114 logiów nie znajdziemy w tekście oryginalnym²³. Tym niemniej ma on w większości uzasadnienie, gdyż niemal wszystkie logia Jezusowe rozpoczyna zwrot: „Rzekł Jezus.” Logia są dość luźnym zbiorem wypowiedzi i trudno znaleźć jakieś wewnętrzne ich uporządkowanie. Próba zgrupowania ich wokół zasadniczych wątków powiodła się jedynie dla części zbioru. Y. Janssens²⁴ podzieliła pierwszą część, na wypowiedzi dotyczące gnozy (1—10), zbawcy i zbawienia (11—17), uczniów (18—38), walki z Żydami i niegnostykami (39—53). Dalsza jest zbiorem różnorodnych bez składu

¹⁷ Grant 24 i nn.

¹⁸ Hipolit, Ref. V 7,9 (za Grantem 31)

¹⁹ Rdz 1, 26—27

²⁰ M. Eliade, *Traktat o historii religii*, Warszawa 1966, s. 416

²¹ Doresse 38 i nn.

²² Grant 69 i nn., Doresse s. 58 i nn.

²³ J. Doresse podzielił logia na 118 (s. 87), J. Leipoldt również wnosi poprawki do podziału zastosowanego w wydaniu Guillaumont'a z 1959 r. — patrz komentarz do tekstu.

²⁴ Y. Janssens, *L'Evangile selon Thomas et son caractère gnostique*, Le Muséon 75 (1962) s. 300—325

i ładu spisanych luźnych sentencji. Fakt ten sprawił, że Leipoldt²⁵ uważa, iż druga część jest późniejsza. W całej ewangelii brak jakichkolwiek literackich elementów wiążących, brak usytuowania w przestrzeni i czasie, nawet wyimaginowanym, oraz jakiegokolwiek tła, naszkicowania okoliczności. Powtarzającym się częściej elementem literackim są przypowieści (14 razy), błogosławieństwa, groźby. Z innych form spotykamy szcątkową formę dialogu w najprymitywniejszej postaci — pytania — odpowiedzi. Elementem najbardziej barwnym są przypowieści oraz paralelizmy najczęściej słowne. Leipoldt sądzi, że paralelizmy te zakładają istnienie substratu semickiej ustnej tradycji²⁶.

Porównania, mimo iż są bardzo konkretne i obrazowe, nabierają sensu dopiero w znaczeniu przenośnym, często trudnym do odgadnięcia, być może i z tego powodu, że mogły służyć dla zakrycia prawdziwego znaczenia, znanego tylko wtajemniczonym (por. lew w log. 7). Nie zawsze też są one oryginalne. Poza głównym bohaterem ewangelii, Jezusem, występują Szymon Piotr, Mateusz, Jakub, Mariham, Salome i Tomasz.

A jak przedstawia się problem gnostycyzmu w Ewangelii Tomasza? Nawet najbardziej sceptycznie zapatrujący się na to zagadnienie G. Quispel²⁷ przyznaje, że niektórym wypowiedziom nie można odmówić charakteru gnostyckiego. Co jednak należy rozumieć pod nazwą gnostycyzm? W myśl dokumentu końcowego kongresu w Messynie²⁸ z 1966 przez gnostycyzm rozumiemy grupę systemów myślowych, jakie pojawiły się w świecie kultury starożytnej w II. w po Chr., a których najbardziej charakterystycznym poglądem jest nauka o istnieniu w człowieku iskry pochodzącej ze świata bożego, mającej być przez poznanie (gnozę) rozbudzoną i ponownie zintegrowaną ze światem boskim. Z poglądem tym łączy się dualizm, antykosmizm, antysomatyzm. Ze sposobów wyrażenia tych myśli najbardziej charakterystyczne jest ujęcie głoszonej doktryny w mity, które często są obcym elementem, pochodzącym z innych systemów religijnych²⁹. Jeśli weźmiemy pod uwagę elementy gnostyckie z jednej strony i wpływ ewangelii kanonicznych z drugiej, wypowiedzi Ewangelii Tomasza dadzą się podzielić na trzy grupy. Jedne z nich noszą charakter wybitnie gnostycki (np. 3, 7, 14, 29, 42, 50, 56, 67, 114 i inne). Inne nawiązują do ewangelii kanonicznych, zwłaszcza synoptycznych (np. 9, 20, 21, 34, 35, 41, 63, 65, 73 i inne), i wreszcie wypowiedzi, które nie zawierają wyraźnych cech gnostyckich i nie posiadają paraleli w ewangeliami kanonicznych. Podział ten jest bardzo ogólny, gdyż wiele logiów posiada ukryte gnostyckie znaczenie symboliczne, jak również wiele kanonicznych cytatów mogło być bez większych zmian samego tekstu interpretowanych po gnostycku.

²⁵ Leipoldt, s. 22

²⁶ Leipoldt, s. 17

²⁷ G. Quispel, *Some remarks on the Gospel of Thomas: New Testament Studies* 5 (1959) s. 276—290; *The Gospel of Thomas and the Gospel of the Hebrews: New Testament Studies* 12 (1966) s. 371—382.

²⁸ *Le Origini dello Gnosticismo*, Colloquio di Messina 13—18 Aprilen 1966, wydanie U. Bianchi, Leiden 1967 (= ICOG). Szersze omówienie problematyki tego kongresu patrz: W. Myszor, *Gnostycyzm — przegląd publikacji*, *Studia Theologica Varsoviensia* 1971/1, s. 367—393

²⁹ Patrz U. Bianchi, *Le probleme des origines du gnosticisme w: ICOG* s. 1—27

W gnostycyzmie Ewangelii Tomasza jest jednak cecha, która zastanawia uczonych od dłuższego czasu, mianowicie brak gnostyckich mitów. Leipoldt nazywa to *Die Gnosis entmythologisiert*⁸⁰.

Objawiającym i przekazującym tajemnice jest tu Jezus (log. 13). On wprawdzie objawił się w ciele (28), ale poza tym brak wyraźnych znaków wskazujących, że był człowiekiem. Z drugiej strony brak jednak wyraźniejszych szczegółów, aby posądzać Ewangelię Tomasza o doketyzm. Jezus jest początkiem i końcem (18), nie zrodziła go kobieta (13), jest światłością, wszystkim, od niego wszystko wyszło i do niego wszystko powraca (77), gnostycy mają go szukać i słuchać (38). O uczniach ewangelia mówi, że są synami światłości, synami ojca, noszą w sobie jego znak — ruch i odpoczynek (50). Posiadają w swym wnętrzu światłość (24), królestwo (3). Ich istotą jest dusza mieszkająca w pogardzanym ciele (29). Mają się stać bogatymi (81), poznać (2) i rozumieć swoją naturę, wytrwale szukać tego zrozumienia (2, 92—95). To, co posiadają z natury, dane, stanie się czynnikiem zbawiającym (70). Jezus porównuje ich do dzieci (4, 21, 22, 37), które nie podlegają pożądliwościom, zwłaszcza seksualnym (22). Mają tworzyć jedność z braćmi (25, 26), stać się synami żyjącego (3, 37). A wtedy nie będą kosztowali śmierci (1, 18, 19).

Poznanie siebie prowadzi jednocześnie do odrzucenia świata i pogardy ciała. Zginie świat i niebo (11, 111), prorocy nie mają znaczenia (52), Żydzi (43), faryzeusze (102) godni są pogardy i odrzucenia. Należy odrzucić obrzezanie (53), modlitwę, post i jałmużnę (6, 14, 104). Niepotrzebne są rytualne obmycia (89). Szabat należy zachowywać w znaczeniu duchowym (27). Odrzucenie spraw świata i ciała pociąga za sobą odrzucenie małżeństwa i rodziny (55, 99, 101). Dla ilustracji tych poglądów Tomasz wprowadza cały szereg porównań i przypowieści. Stają się one zrozumiałe jedynie wtedy, gdy pamiętamy o ich gnostyckiej redakcji. Często decyduje jedynie szczegół, jak np. w przypowieści o zagubionej owcy, czy o rybaku (8, 101). Nie bez znaczenia jest wreszcie fakt, że Ewangelia Tomasza znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie tak typowych gnostyckich pism, jakimi są Ewangelia Filipa i Apokryfon Jana.

Tłumaczenie, które przedstawiamy, jest pierwszym przekładem polskim z koptyjskiego oryginału⁸¹. Rękopis całego II kodeksu pism gnostyckich z Nag-Hammadi znajduje się w zbiorach w Muzeum Koptyjskim w Kairze (Nr 10544)⁸². Pierwsze wydanie tekstu razem z tłumaczeniem francuskim, niemieckim i angielskim oparte było na tablicach fotograficznych⁸³, stąd tu i ówdzie cytuje się również według numeracji tablic. Obecnie zgodnie z nową numeracją całego zbioru zaproponowaną przez M. Krause'go⁸⁴ Ewangelia Tomasza zajmuje strony 32,10—51,18 II. kodeksu.

⁸⁰ Leipoldt 10

⁸¹ Poprzednie tłumaczenia: C. Kunderewicz, *Euhemer* 1960 s. 18—30 (bez podania wydania tekstu!); E. Dąbrowski, *Konfrontacje*, Poznań 1970 s. 347 i nn — na podstawie wersji francuskiej pierwszego wydania z 1959 r.

⁸² Por. Robinson art. cyt. s. 388

⁸³ Labib Pahl, *Coptic Gnostic Papyri in the Museum at Old Cairo*, Volume I (Cairo 1956) Tablice 80—99; Pierwsze wydanie z tłumaczeniami francuskim, angielskim, niemieckim patrz: Guillaumont

⁸⁴ M. Krause, *Die drei Versionen des Apokryphon des Johannes im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*, Abhandlungen des Deutschen Archäologischen Instituts Kairo (ADAIK) Kopt. Reihe I Wiesbaden 1963

Podobnie jak inne pisma II' kodeksu została napisana w dialekcie górnoegipskim tj. saidzkim z obocznościami form, charakterystycznych dla dialektów sąsiednich³⁵. Sam rękopis — jak stwierdza Leipoldt — nie ma jeszcze ustalonej ortografii, co może świadczyć o dosyć wczesnym powstaniu odpisu³⁶. Na temat całej biblioteki z Nag-Hammadi, rękopisów, wydań tekstów znajdzie czytelnik szersze informacje we wcześniejszej publikacji w j. polskim³⁷. Tłumaczenie niniejsze oparte jest głównie na krytycznym wydaniu z 1959 r. Wzięto jednak pod uwagę propozycje przede wszystkim J. Leipoldta oraz tłumaczenia Doresse'a, Haardta, i Quecke'a³⁸. Komentarz opracowany został zasadniczo na podstawie publikacji Leipoldta, Doresse'a i Granta³⁹. Tłumaczenie powstało w czasie ćwiczeń z języka koptyjskiego prowadzonych pod kierunkiem dr Albertyny Szczudłowskiej w Zakładzie Egypciologii Uniwersytetu Warszawskiego, z tej racji dwu autorów prezentowanej pracy.

EWANGELIA WEDŁUG TOMASZA

1

To są tajemne słowa, które wypowiedział Jezus żywy, a zapisał je Didymus Juda Tomasz.

On rzekł: ten, kto odnajdzie znaczenie tych słów, nie zakosztuje śmierci.

2

Rzekł Jezus: niech nie ustaje ten, który szuka pytając w poszukiwaniu aż znajdzie i gdy znajdzie, zdrzży i jeśli zdrzży, będzie się dziwił i będzie panował nad wszystkim.

³⁵ Dialekt saidzki Ewangelii Tomasza odbiega od klasycznego i wykazuje wpływy sąsiednich, zwłaszcza achmimskiego i subachmimskiego. Posiada również formy gramatyczne obecnie opracowywane. Por. Leipoldt s. 22 i nn.

³⁶ Leipoldt 22

³⁷ W. Myszor, *Gnostycyzm — przegląd publikacji*, *Studia Theologica Varsaviensia* 1971/1 (Podano nową numerację rękopisów z Nag-Hammadi według propozycji M. Krausego.) s. 402—417

³⁸ Patrz przypis 2 i 5

³⁹ Wykorzystano ponadto: W. Eltester, *Christentum und Gnosis Berlin* 1969 (= Elster); W. Schrage, *Das Verhältniss des Thomas-Evangeliums zur synoptischen Tradition und zu den koptischen Evangelienübersetzungen*, Berlin 1964 = Schrage; P. h. Vielhauer, *Anapausis zum Gnostischen Hintergrund des Thomasevangeliums*, München 1965 (= Vielhauer); M. R. C. Wilson, *The Gospel of Thomas*, w: *Studia Evangelica III Berlin* 1964 s. 447—459 (= Wilson).

¹ To są — dosłownie te są. Tajemne słowa — dosł. słowa ukryte (*hōp* — dosł. ukrywać), chodzi o sekretne pouczenie, jakich miał udzielać Tomaszowi Jezus żywy, to znaczy po zmartwychwstaniu, por. *Homilia paschalna Melitona*, (M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, W-wa 1969 ATK 1/1 s 126 — koniec homilii). Jak podaje Leipoldt (s 55) żywy może oznaczać również samego Boga, jak również człowieka — istotę żyjącą. O niekosztowaniu śmierci por. Jn 8, 51—52. Całość logionu por. Papiirus z Oxyrhynchos 654, 1—5 (Hennecke 62).

² *Pīērī* = Wszelkie stworzenie (W. Crum, *A Coptic Dictionary*, Oxford 1939, 424a). Widoczny wpływ ewangelii kanonicznych por. Mt 7, 7—8 i Łk 11, 9—10. Por. Pap. Ox. 654, 5—9 (Hennecke 63). Według Granta (117) i Doresse'a (122) wyrażenie to znane było w Ewangelii Hebrajczyków. „Królować nad wszystkim” według Haenchena oznacza czasę ostateczną (Eltester 27).

3

Rzekł Jezus: gdy wasi przywódcy powiedzą wam: oto królestwo jest w niebie, wtedy ptaki niebieskie będą pierwsze przed wami. Gdy powiedzą wam, że ono jest w morzu, wtedy ryby będą pierwsze przed wami. Ale królestwo jest tym, co jest w was i tym, co jest w waszym oku. Skoro poznacie samych siebie, wtedy będziecie poznani i będziecie wiedzieć, że jesteście synami Ojca żywego. Jeśli zaś nie poznacie siebie, wtedy istniejecie w nędzy i sami jesteście nędzą.

4

Rzekł Jezus: starzec w swych dniach nie będzie się wahał pytać małego chłopca siedmiodniowego o miejsce życia i będzie żył. Wielu pierwszych będzie ostatnimi i staną się każdy jednym.

5

Rzekł Jezus: poznaj to, co jest przed twym obliczem, a to co ukryte przed tobą, wyjawia się tobie. Nie ma bowiem niczego ukrytego, co nie zostanie odkryte. Nie ma niczego tajnego, co nie może być ujawnione.

6

Spytali go uczniowie jego mówiąc: czy chcesz, abyśmy pościli? W jaki sposób mamy modlić się, dawać jałmużnę i przestrzegać przepisów odnośnie jedzenia? Rzekł Jezus: nie kłamcie, nie czyńcie tego, co nienawidzicie — wszystko jest jawne w obecności nieba. Nie ma bowiem niczego ukrytego, co nie zostanie odkryte i niczego tajnego, co nie może być ujawnione.

7

Rzekł Jezus: szczęśliwy lew, którego zje człowiek. I lew stanie się człowiekiem. Przeklęty człowiek, którego zje lew. I człowiek stanie się lwem.

³ Por. pap. Ox. 654, 9—21 (Hennecke 63), „przywódcy” — dost. ci, którzy was prowadzą, „tym co jest w waszym oku” — być może należy rozumieć, że człowiek widzi królestwo wokoło, wszędzie. Por. Mt 24, 26—27, Łk 17,21. Por. także log. 113. Poznanie siebie oznacza być może dostrzeżenie w sobie boskiej części, por. m. innymi log. o królestwie (81) i nędzy (29). Zdaniem Doresse'a (124) wyrażenie to znali również naaseńczycy. „Będziecie poznani” — Leipoldt (56) uzupełnia — poznani przez Boga. Patrz także J. M é n a r d, *Studia patristica*, Berlin 1970 s. 137—140.

⁴ Por. pap. Ox. 654, 21—27 (Hennecke 64). Wzmianka o dziecku por. Mk 10, 14—15; Mt 10, 14; Łk 10, 21. Porównanie z dzieckiem, jak sądzi Leipoldt (11) występuje dlatego, że dziecko jest najdalsze od wszelkiej erotyki. Por. także log. 11, 16, 23, 48, 49, 75, 106, 114 (a również Leipoldt 56—57, Grant 120). O dzieciach mówi także Ewangelia prawdy 19, 26—29 (*Evangeliem veritatis* ed. Malinine... Zürich 1956).

⁵ Por. pap. Ox. 654, 27—31 (Hennecke 63). Układ słów taki jak Mk 2, 22; Łk 8, 17, natomiast znaczenie inne. Por. log. 6 zakończenie.

⁶ Por. pap. Ox. 654, 32—39 (Hennecke 65) oraz Mt 6, 16; 6, 5; 6, 2 log. 14 i 104. W całości zaś zdaniem Granta (121) chodzi o przepis żydowski z Księgi Tobiasza 12, 8. (Patrz także Doresse 133 i Leipoldt 57). Gnostycy ma odrzucić zupełnie te praktyki.

⁷ Por. pap. Ox. 654, 40—42 (Hennecke 65). Por. log. 59,60, jedzenie czegoś śmiertelnego. Por. także log. 11. Lew może być symbolem bóstwa (J. Danielou, *Theologie du Judeo-christianisme*, Paryż 1958 s. 229). W systemie naaseńskim lew oznaczał pożądaną długość cielesną (za Grantem 122). Według Doresse'a (134) i Granta (122) jedzenie może oznaczać czynność symboliczną.

8

I rzekł: człowiek jest podobny do rozumnego rybaka. Ten gdy wrzucił swą sieć do morza, wyciągnął ją z morza pełną małych ryb. Wśród nich rozumny rybak znalazł dużą ładną rybę. Wyrzucił wszystkie małe ryby do morza, a bez trudu wybrał dużą rybę. Kto ma ucho do słuchania, niech słucha.

9

Rzekł Jezus: oto wyszedł siewca, napełnił swą rękę i rzucił. Kilka padło na drogę. Przyleciały ptaki i zebrały je. Inne padły na skałę i nie wypuściły korzenia w głąb ziemi, nie wydały kłosów ku niebu. Inne padły między ciernie, a te przyduśliły je i robak zjadł je. I inne padły na ziemię dobrą i wydały piękny owoc ku niebu: wyszło sześćdziesiąt miar i sto dwadzieścia miar.

10

Rzekł Jezus: rzuciłem ogień na świat i oto podtrzymuję go, aż zapłonie.

11

Rzekł Jezus: to niebo przeminie i tamto, które jest nad nim przeminie i zmarli nie ożyją, a żywi nie będą umierać. W dniu, w którym zjedliście coś śmiertelnego, uczynicie to żywym. Jeśli będziecie istnieć w światłości, co zrobicie w dniu, w którym uczyniliście dwoje z jednego? Jeśli zaś będziecie jako dwoje, co uczynicie?

12

Spytali uczniowie Jezusa: wiemy, że odejdiesz od nas, kto będzie naszym przełożonym?

Rzekł im Jezus: miejsce do którego idziecie, pójdziecie do Jakuba Sprawiedliwego, z powodu którego istnieje niebo i ziemia.

⁸ Por. Mt 13, 47—50; Mt 11, 15; 13,9 i 23; 7, 16; Łk 8, 8; 14, 35, Apok. 2, 7; 13, 9. W tym wypadku sens wypowiedzi inny — chodzi o jedną dużą rybę, tj. o jednostkę, a nie o wybór dobrych spośród złych, jak uczą ewangelie kanoniczne. Materiał ewangelii kan. został opracowany z punktu widzenia gnostyckiego. Por. log. 107. O samej przypowieści i jej powiązaniach z ewangeliami kanonicznymi patrz: P. Nagel, *Die Parabel vom klugen Fischer im Thomas Evangelium von Nag-Hammadi*. Festschrift für E. Altheim, Berlin 1969.

⁹ Por. Mt 13, 3—9; Mk 4, 3—9; Łk 8, 5—8. Znali ją również naaseńczycy, por. Grant 97 i 124. Wyrażenie „esote” nie zaświadczone w słowniku W. E. Cruma tłumaczone jest różnie: Doresse (92): par mesure, podobnie Guillaumont (7), Leopoldt (29): bald sechzig bald hundert und zwanzig Quecke (123): sechzig je Mass und hundertzwanzig je Mass.

¹⁰ Por. Łk 12, 49. O ogniu mówi również log. 82. Według Pistis Sophia (141, Schmidt-Till s. 242) świat ma być oczyszczony z grzechów właśnie przez ogień.

¹¹ Pierwsza część wypowiedzi patrz Mt 24, 35; Mk 13, 31; Łk 21, 33 zakończenie (w/g Granta 125) jest zaświadczone także u Hipolita. Być w światłości znaczy to samo co spożywać coś żywego (patrz Grant 125). Myśl o jedności przewija się także w log. 58 i 106. Haenchen uważa, że chodzi o jedność likwidującą podział na płęć (Eltester 37). Leopoldt (58) sądzi, że słowa o jedzeniu czegoś śmiertelnego być może są aluzją do jakichś gnostyckich obrzędów.

¹² Przełożony — dosł. ten, który stanie się wielkim. Por. Mk 10, 35—45; Łk 22, 24. Leopoldt (58) uważa, że nie jest to ślad żydochrześcijaństwa, ale raczej ukazanie przez postać Jakuba wzoru prawdziwego gnostyka. Pod imieniem Jakuba zachowywały się w Nag-Hammadi dwie apokalipsy z V. kodeksu i List apokryficzny z Kodeksu Junga. O wyjątkowej roli Jakuba w pismach gnostyckich patrz A. Böhling, ICOG s. 131 i nn.

13

Rzekł Jezus uczniom swoim: porównajcie mnie i powiedzcie mi to: kogo przypominam.

Powiedział mu Szymon Piotr. Jesteś podobny do sprawiedliwego anioła.

Powiedział mu Mateusz. Jesteś podobny do człowieka, który miłuje wiedzę i jest rozumny.

Powiedział mu Tomasz. Nauczycielu, moje usta nie ujmą zupełnie tego, aby powiedzieć, do kogo jesteś podobny.

Rzekł Jezus: ja nie jestem twoim nauczycielem, ponieważ wypileś i napiłeś się ze źródła kipiącego, które ja odmierzyłem. I wziął go, i odwrócił się, i powiedział mu trzy słowa. Gdy zaś Tomasz przyszedł do swych przyjaciół, zapytali go: co ci Jezus powiedział? Rzekł im Tomasz. Jeśli wam powiem jedno ze słów, które mi powiedział, podniesiecie kamienie, aby rzucić we mnie, a ogień wyjdzie z kamieni, aby was spalić.

14

Rzekł im Jezus: kiedy pościecie, stwarzacie dla siebie grzechy, a gdy modlicie się, będziecie skazani. Kiedy dajecie jałmużnę, wyrządzacie krzywdę swoim duchom. Kiedy wychodzicie do jakiegokolwiek prowincji i gdy wędrujecie po wioskach i jeśli was przyjmują, to jedzcie, co przed wami położą, uzdrawiajcie chorych, którzy są wśród nich. Bowiem to, co wejdzie do waszych ust, nie zanieczyści was, ale to, co wychodzi z waszych ust, jest tym, co was zanieczyści.

15

Rzekł Jezus: jeśli ujrzycie takiego, którego nie zrodziła kobieta, padnijcie na wasze twarze i uczcijcie go — ten jest waszym ojcem.

16

Rzekł Jezus: ludzie może myślą, że przyszedłem, aby rzucić pokój na świat, a nie wiedzą, że przyszedłem, aby rzucić na ziemię rozdarcia: ogień, miecz, walkę. Bowiem gdy pięciu będzie w domu, trzech powstanie

¹³ Por. Mk 8, 27—30. Piotr występuje także w log. 114. Piotr porównuje Jezusa do anioła, co było poglądem żydochrześcijańskim (patrz Grant 127). Kipiące źródło (Doresse (142) source bouillonnante, Leipoldt 29: sprudelnden Quelle jest być może aluzją do Jn 4, 10. Log 108 mówi o picciu z ust Jezusa. Trzy słowa, który usłyszał Tomasz mogą oznaczać zdaniem Puecha (Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres 1957 s. 156) Ojca, Syna i Ducha św. To potwierdzałaby przypuszczalna reakcja innych uczniów, którzy chwyciliby za kamienie słysząc bluźnierstwo. Grant (129) sądzi, że być może chodzi o trzy tajemnicze słowa naaseńczyków: Kaulakau, Saulasau i Zee-sar.

¹⁴ Wypowiedź przypomina szereg cytatów kanonicznych: Mk 2, 18—20; Mt 9, 14—15; Łk 5, 33—35, wysłanie na misje Łk 10, 1—9. Wypowiedź potwierdza bezużyteczność a nawet szkodliwość postu, modlitwy i jałmużny. Por. także log. 104.

¹⁵ „Człowiek zrodzony z kobiety” — jest wyrażeniem typowo biblijnym, por. słowa Jezusa o Janie Chrzcicielu Mt 11, 11; Łk 7, 28. Ojciec zatem gnostyków nie jest człowiekiem (patrz Grant 130).

¹⁶ Por. Mt 10, 34—36; Łk 12, 51—53. Posłuszeństwo Jezusowi stanie się przyczyną podziałów między ludźmi. Zdanie: „i staną się dla siebie samotnymi” (*mónachos*) Leipoldt (31) tłumaczy: sie werden dastehen, indem sie Einsame sind; Quecke (131): und sie werden einsam dastehen; Doresse (93): en etant des solitaires; Guillaumont (13): ils se tiendront seuls. W każdym wypadku nie chodzi tu o samotność mnicha. Por. log. 49 i 101.

przeciw dwóm, a dwóch przeciwko trzem, ojciec przeciw synowi, a syn przeciwko ojcu. I staną się dla siebie obcymi.

17

Rzekł Jezus: dam wam to, czego oko nie widziało, czego ucho nie słyszało i czego ręka nie dotykała, i co nie weszło do serca człowieka.

18

Rzekli uczniowie do Jezusa: Powiedz nam, w jaki sposób nastanie nasz koniec. Odrzekł Jezus: Odkryliście początek, aby poszukać końca: w miejscu, w którym jest początek, tam będzie i koniec. Szczęśliwy ten, kto stanie na początku — pozna koniec i nie zakosztuje śmierci.

19

Rzekł Jezus: szczęśliwy ten, który istniał, zanim się nie stał. Gdy będziecie moimi uczniami będziecie słuchać słów moich, te kamienie będą wam służyły. Macie bowiem pięć drzew w raju. Wiatr nie porusza ich ani latem, ani zimą, a liście ich nie spadają. Kto je pozna, te nie zakosztuje śmierci.

20

Rzekli uczniowie do Jezusa: powiedz nam, do czego podobne jest królestwo niebieskie. Rzekł im: podobne jest do ziarna gorczycy, najmniejszego ze wszystkich nasion. Jeśli padnie na ziemię, którą się uprawia, wydaje w górę ogromną gałąź, aby stać się osłoną dla ptaków niebieskich.

21

Rzekła Mariham do Jezusa: do kogo podobni są twoi uczniowie. Odrzekł: podobni są do małych dzieci przebywających na polu, które do nich nie należy. Jeśli przyjdą właściciele tego pola, powiedzą: zostawcie

¹⁷ Por. 1 Kor. 2, 9. Także w Księdze Barucha 24, 1; 26, 16; 27, 1 (por. Haenchen, *Gott und Mensch*, Tübingen 1965 s. 306).

¹⁸ Por. pytania w ewangeliach kanonicznych: Mt 24, 3; Mk 13, 4; Łk 2, 17. Nadejście królestwa — por. log. 37, 51, 113. Zakończenie logionu jest być może parafrazą Mt 16, 28; Mk 9, 1; Łk 9, 27. Por. także log. 16 i 19. Wyrażenia wiążące koniec i początek spotykamy także u starożytnych filozofów, patrz: *Trencsenyi-Waldapfel, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 13, 1961 s. 131.

¹⁹ Grant (133) podaje, że pierwsze zdanie Laktancjusza przypisywał Jeremiaszowi, a Ireneusz samemu Jezusowi. Kamienie mogą się stać chlebem por. Mt 3, 3; Łk 3, 3. O pięciu drzewach rajskich bardzo często mówi Pistis Sophia (por. Grant 130) jak również manichejczycy (Aulbery, *A manichean Psalm-Book II*, Stuttgart 1938 s. 161), por. Grant 134, Leipoldt 60, Dorresse 148.

²⁰ Por. Mt 13, 31—32; Mk 4, 30—32; Łk 13, 18—19. Komentatorzy sądzą, że chodzi w tym wypadku o gnostycką przeróbkę tekstu ewangelicznego (Grant 134, Leipoldt 60, Dorresse 153—154).

²¹ Mariham występuje jeszcze w log. 114, z kobiet ponadto Salome w log. 61. Leipoldt (60—61) sądzi, że w tym wypadku chodzi być może o Marię Magdalenę. Następnie tłumaczy porównania logionu: Die Jünger gleichen Kindern (sie sind jenseit aller Leidenschaft). Sie wohnen auf einem Felde, das ihnen nicht gehört (auf der sichtbaren Erde). Sie werden eines Tages verlassen müssen, wenn die Herren des Feldes es verlangen (wenn die Jünger sterben). Dann werden nackt sein (ihr Körper verfallt der Vernichtung; freilich geht die ganze materielle Welt der Vernichtung entgegen). s. 61. Leipoldt (32) proponuje wyodrębnić log. 21 b. Giullaumont (15) podaje 21 i 21 b jako całość.

nam nasze pole! Oni staną nadzy przed nimi, aby im je zostawili, aby dali im to pole.

21 b

Dlatego mówię to: jeśli pan domu wie, że przychodzi złodziej, będzie czuwał, aż on przyjdzie i nie pozwoli mu, aby podkopał się do wnętrza domu, który jest królestwem, aby zabrać jego rzeczy. Wy zaś czuwajcie od początku świata. Opaszcie się razem silnie w biodrach, aby żaden rozbójnik nie znalazł drogi, by wejść do was. Znajdziecie bowiem korzyść, której oczekujecie. Niech wśród was zjawi się człowiek rozumny, aby gdy owoc dojrzeje, przyszedł szybko i mając sierp w ręku, ściał go.

Kto ma ucho do słuchania, niech słucha.

22

Jezus zobaczył malców pijących mleko. Rzekł do swych uczniów: te maleństwa pijące mleko podobne są do tych, którzy weszli do królestwa. Spytali go: jeśli staniemy się małymi, wejdziemy do królestwa? Odrzekł im Jezus: wejdziecie, jeśli macie zwyczaj czynić dwa jednością i stronę wewnętrzną robić tak jak stronę zewnętrzną, a stronę zewnętrzną, tak jak stronę wewnętrzną, stronę górną jak stronę dolną i jeśli macie zwyczaj czynić to, co jest męskiego i żeńskiego, jednością, aby to, co jest męskie, nie było męskim, a to, co jest żeńskie, nie było żeńskim, gdy będziecie mieli zwyczaj czynić wiele oczu jednym okiem, a rękę dacie na miejsce rąk i nogę na miejsce nóg, obraz na miejsce obrazów — wtedy wejdziecie.

23

Rzekł Jezus: będę wybierał was — jednego z tysiąca i dwu z dziesięciu tysięcy; pozostaną jedną jednością.

24

Rzekli mu uczniowie jego: poucz nas o miejscu, w którym ty jesteś, czego potrzebujemy, abyśmy go szukali. Rzekł im: kto ma uszy, niech słucha. Istnieje światłość w człowieku światłości i on oświecła cały świat. Gdy nie oświecła, jest ciemność.

25

Rzekł Jezus: kochaj brata swego jak swą duszę, strzeż go jak źrenicy swego oka.

²¹ b. Por. Mt 24, 43; Łk 12, 39, aby zabrać jego rzeczy — por. Mt 12, 39; Mk 3, 27; Łk 12, 35 także podaje przestrożę o związaniu się w biodrach — por. również log. 103. Zakończenie logionu por. Jn 4, 36 n. Patrz także. H. Quacke, „*Sein Haus seines Königreiches*“ (Le Muséon 1963, s. 47—53).

²² Por. log. 37, 89. O dzieciach wspominają również log. 4, 21 i 37. Kanonicznych związków można się dopatrzeć w Jn 3, 5. Podobne porównania zdaniem Granta (82) przytacza 2 List Klemensa (12, 2) i Martyrium Petri. Leipoldt (19, 61) i Wilson (459) przypuszczają, że cały logion jest parafrazą zaczerpniętą z Ewangelii Egipcjan. Gnostycki odcięt tej nauki odznacza się negatywnym nastawieniem do pci. Zakończenie log. por. Mt 18, 8—9; Mk 9, 4, 44.

²³ „Jeden z tysiąca” — podobne wyrażenie znajdujemy w Pistis Sophia 134 (*Koptisch-gnostischen Schriften*, Berlin 1962 s. 229). O związkach tego log. z nauką bazyliidian por. Grant 83 i 138, z pismami manichejskimi, mandejskimi i hermetycznymi patrz: W. Schrage 105; K. Rudolph, OLZ 1962 s. 365.

²⁴ Por. Jn 13, 36 i 14, 5. O światłości por. Mt 5, 14, log. 32. Pistis Sophia 125 (*Kopt. gnostischen Schriften* s. 206).

²⁵ Przysłowie semickie patrz. Kpł 19, 17—18 i Mt 5, 44—48.

26

Rzekł Jezus: widzisz drzazgę, która jest w oku twego brata, zaś nie dostrzegasz belki, która jest w twoim oku. Jeżeli wyrzucisz belkę z twojego oka, wtedy przejrzysz, aby wyciągnąć drzazgę z oka twego brata.

27

Rzekł Jezus: jeśli nie będziecie pościć na świecie, nie znajdziecie się przed królestwem. Jeśli nie uczynicie szabatu szabatem, nie zobaczycie Ojca.

28

Rzekł Jezus: stanąłem w środku świata i objawiłem się im w ciele. Znalazłem ich wszystkich pijanych. Nie znalazłem nikogo wśród nich spragnionego a dusza moja bolała nad synami ludzkimi, gdyż są ślepi w swych sercach i nie przejrzą. Puści przyszli na świat i starają się wyjść z tego świata pustymi. Teraz jednak są pijani. Gdy odrzucą swoje wino, wtedy będą pokutować.

29

Rzekł Jezus: jeśli ciało istnieje z powodu ducha, to cud. Jeśli duch dla ciała, to jest cud cudów. Ale ja dziwię się temu: jak takie wielkie bogactwo zamieszkało w tej nędzy.

30

Rzekł Jezus: w miejscu, w którym jest trzech bogów, tam są bogowie (są w bogu). Miejsce, gdzie jest dwu lub jeden, ja jestem z nim.

31

Rzekł Jezus: nie ma proroka uznanego w jego własnym mieście. Lekarz zwykle nie leczy tych, którzy go znają.

²⁶ Por. Papirus z Oxyrhynchos 1, 1—4 (Hennecke 66), Mt 7, 3—5; Łk 6, 41—42.

²⁷ Por. pap. Ox. 1, 4—11 (Hennecke 67). Grant (140) podaje, że wyrażenie to znał Klemens Al. a duchowe zachowywanie postu nakazywał Justyn (Dialog 12, 3) jak i Tertulian (Adv. Iud. 4).

²⁸ Por. pap. Ox. 1, 12—22 (Hennecke 67), por. Mt 11, 35—30, 37; Łk 13, 34. O związkach z pismami hermetycznymi patrz. Grant 141. 1 Kor 15, 34 wspomina o pijaństwie, jako stanie niewiedzy o Bogu. (patrz Grant 140). Leipoldt (62) uważa, że środek świata oznacza Palestynę, pojęcie środka świata występuje w wielu religiach (patrz. M. Eliade, *Traktat o historii religii*, W-wa 1966 s. 102—103 i inne).

²⁹ Por. pap. Ox. 1, 23 (Hennecke 68), przeciwstawienie ciała i ducha por. Ga 5, 17; Rz 8, 6. Wyrażenie: „wielkie bogactwo” występuje także w log. 85, o nędzy natomiast wspomina log. 3. Leipoldt (63) zauważa, że chodzi o boskie elementy ducha w człowieku.

³⁰ Por. pap. Ox. 1, 24—31 (Hennecke 69). Dla drugiej części logionu patrz. Mt 18, 20. Leipoldt (63) przypuszcza, że słowa te są elementem obcym, gdyż w Ew. Tomaszka nie pojawia się słowo Bóg. Na papirusie z Ox. logion połączono z log. 77. Grant (142) sądzi, że być może chodzi o krytykę chrześcijańskiej nauki o Trójcy. Wydaje się jednak, że o wiele prostsze będzie tłumaczenie, w którym trzech bogów oznacza samych gnostyków posiadających wspólnotę z bóstwem z natury. Druga część logionu staje się w takim wypadku logicznym wnioskiem. W ewangelii kanonicznej przecież Jezus korzysta z wyrażenia — „bogami jesteście” — patrz. Jn 10, 34, Ps. 82, 6.

³¹ Por. pap. Ox. 1, 31—36 (Hennecke 69), Nk 6, 4. Leipoldt (17) podaje, że zastosowano tutaj paralelizm, wykorzystano również Łk 4, 23. Koptyjskie „mare” pełni zatem rolę zaprzeczenia formy praesens consuetudinis, patrz. W. Crum 182 b.

32

Rzekł Jezus: miasto zbudowane na górze wysokiej jest umocnione. Nie może upaść i nie będzie się mogło ukryć.

33

Rzekł Jezus: to, co słyszysz jednym uchem i drugim uchem, głos na naszych dachach. Nikt bowiem nie zapala lampy i nie stawia jej pod korcem zboża, ani nie stawia jej w miejscu ukrytym lecz zwykle stawia ją na podstawce do lamp, aby każdy wchodzący i wychodzący widział jej światło.

34

Rzekł Jezus: jeśli ślepiec prowadzi ślepego, zazwyczaj obaj wpadają do dołu.

35

Rzekł Jezus: niemożliwe, aby ktoś wszedł do domu siłacza, pochwycił go przemocą, jeśli nie zwiąże jego rąk. Wtedy dom jego wywróci.

36

Rzekł Jezus: nie troszczcie się od rana do wieczora i od wieczora do rana, co włożycie na siebie.

37

Spytali uczniowie jego: którego dnia objawisz się nam i którego dnia ujrzemy ciebie? Odrzekł Jezus: Jeśli będziecie mieli zwyczaj ukazywać części ciała, które godzi się zakrywać, nie wstydząc się i będziecie brać szaty wasze i rzucać je pod wasze stopy jak małe dzieci i będziecie je deptać, wówczas ujrzycie syna żywego i bać się nie będziecie.

38

Rzekł Jezus: wielokroć zapragnęliście usłyszeć słowa te, które wam mówię i nie macie innego, od kogo byście je słuchali. Nadejdą dni, kiedy szukać mnie będziecie a nie znajdziecie mnie.

³² Por. pap. Ox. 1, 37—42 (Hennecke 69), Mt 5, 14. Leiboldt (17) wskazuje na paralelizm.

³³ Por. pap. Ox. 1, 42—44 (Hennecke 70), Mt 5, 15; 10, 27; Łk 11, 33; 12, 3. O lampie i korcu także Mk 4, 21—24. Patrz także G. Schneider, *Das Bild von der Lampe*, ZNW 1970 s. 183—208.

³⁴ Por. Mt 15, 44.

³⁵ Por. Mt 12, 29; Mk 3, 27; Łk 11, 21—22. O złodzieju mowa w log. 21 Grant (144) widzi sens wypowiedzi w tym, że Jezus już wszedł do domu siłacza i pokonał go.

³⁶ Por. Papiirus z Oxyrhynchos 655 fragment I (Hennecke 71), Mt 6, 25; Łk 12, 22, 27. Porównanie z tekstem na papiirusie wskazuje, że autor Ew. Tomasza dobrał sobie tylko fragmenty z ewangelii kanonicznych.

³⁷ Por. pap. Ox. 655 frg. I b (Hennecke 71), log. 51, 113. Grant (145) sądzi, że odrzucenie wstydu ma podobne znaczenie jak nagość w log. 21, że podobne wyrażenia wskazują na związki z nauką naaseńczyków.

³⁸ Grant (145) podaje, że w nieco zmienionej formie używali tej wypowiedzi markosianie (gnostycy II w.) za Ireneuszem Adv. haer. I 20, 2. Por. także Łk 17, 22 oraz Jn 7, 34.

39

Rzekł Jezus: faryzeusze i uczeni w piśmie wzięli klucze poznania i ukryli je; nie weszli do środka i nie pozwolili wejść tym, którzy chcieli. Wy zaś stańcie się przebiegłymi jak węże i czystymi jak gołębie.

40

Rzekł Jezus: krzew winny zasadzony poza Ojcem nie jest mocny — wyrwą go z korzeniami i zniszczą.

41

Rzekł Jezus: temu, który coś ma w swym ręku — dodadzą, a temu, który nic nie posiada i tę małą rzecz, co ma, zabrają.

42

Rzekł Jezus: bądźcie tymi, którzy przechodzą mimo!

43

Rzekli mu uczniowie jego: kim jesteś, który nam to mówisz? W tym, co wam mówię, nie znajdujecie, kim jestem. Lecz staliście się jak Żydzi: lubią drzewo i nienawidzą jego owocu i lubią owoc, a nienawidzą drzewa.

44

Rzekł Jezus: temu, który bluźni przeciw Ojcu, wybaczy się mu i temu, kto bluźni przeciw Synowi, wybaczy się mu. Ten zaś, kto bluźni przeciw Duchowi świętemu, temu nie wybaczy się ani na ziemi, ani w niebie.

45

Rzekł Jezus: nie zbiera się winogron z cierni, ani nie zbiera fig z ostu. Nie dają one bowiem owocu. Dobry człowiek zwykle przynosi dobro ze swego skarbcza, zły człowiek zwykły przynosić zło ze swego skarbcza, który jest w jego sercu. Niegodziwość bowiem w obfitości serca zazwyczaj przynosi niegodziwość.

46

Rzekł Jezus: od Adama aż do Jana Chrzciciela wśród tych, którzy są zrodzeni z kobiet nie powstał wyższy od Jana Chrzciciela, aby oczy jego

³⁹ Por. pap. Ox. 655 frg. II (Hennecke 71), Mk 11, 52—53, log. 102. Zakończenie por. Mt 10, 16.

⁴⁰ Por. Mt 15, 13; Jn 15, 6.

⁴¹ Por. Mk 4, 25; Łk 8, 18, log. 70.

⁴² Grant (147) widzi aluzję do 2 Kor 4,16. Patrz: J. Jeremias, *Unbekannte Jesusworte*, Gutersloh 1951 s. 84.

⁴³ Por. Jn 8,25. Dalsza część Mt 7, 16—20; Łk 6, 43—44. Gartner (49 i nn) sądzi, że logion może pochodzić z jakiegoś starszego zbioru zawierającego wypowiedzi Jezusa. W podobny sposób też ocenia log. 31 i 102.

⁴⁴ Por. Mk 3,28; Łk 12, 8—10.

⁴⁵ Por. początek Mt 7,16 oraz zakończenie Łk 6, 44—45. Oset — dosł. *serczamūl* — *leucanthus*, patrz. W. Crum 354.

⁴⁶ Por. Mt 11, 11—12; Łk 7,28. Słowa: „aby oczy jego się nie łamały” są niezrozumiałe, koptyjskie *ūospz* znaczą łamać. Cały zwrot oddają inni tłumacze. Leipoldt (39) — *dass*

się łamały. Powiedziałem to jednak, że ten z was, który stanie się maluczkiem, pozna królestwo i zostanie wyniesiony nad Jama Chrzciciela.

47

Rzekł Jezus: niemożliwe, aby człowiek dosiadał dwu koni, aby napinał dwa łuki i niemożliwe, żeby sługa służył dwom panom: jednego będzie szanował albo drugiego będzie krzywdził. Człowiek zwykle nie pija starego wina i natychmiast nie pragnie pić wina młodego. Zazwyczaj nie wlewa się wina młodego do starego bukłaka, aby go nie rozerwać i starego wina do nowego bukłaka, by go nie zniszczyć. Nie przyszywa się starej łąty do nowej szaty, ponieważ pęknie.

48

Rzekł Jezus: jeśli dwaj zawrą pokój między sobą w tym samym domu, to powiedzą górze posuń się i ona posunie się.

49

Rzekł Jezus: szczęśliwi samotni i wybrani — wy znajdziecie królestwo, ponieważ pochodzicie z niego i ponownie tam wejdziecie.

50

Rzekł Jezus: jeśli pytają was „skąd jesteście”, odpowiedzcie im, że przybyliście ze światłości, z miejsca, które jest światłością samo z siebie, które stało się i objawiło w swych obrazach. Jeśli będą mówili wam „kto wy” odpowiedzcie „my jego synami i wybranymi Ojca żywego”. Jeśli spytają was jaki jest znak waszego Ojca w was, odpowiedzcie im, że to jest ruch i odpoczynek.

51

Spytali go uczniowie jego: w którym dniu nastanie odpoczynek zmarłych i którego dnia nastanie nowy świat? Odrzekł im: to, czego wyczekujecie, nadeszło, ale wy tego nie wiecie.

52

Spytali go uczniowie jego: dwudziestu czterech proroków nauczało

seine Augen nich brechen, Quecke (149) — damit seine Augen nich brechen, tak samo Haardt (195), Doresse (100) — afin que ses yeux ne se perdent, Guillaumont (27) — si bien que ses yeux ne seron pas détruits. Leipoldt (65) sądzi — że chodzi o jakieś specyficznie gnostyckie znaczenie tego wyrażenia.

⁴⁷ Tomasz stosuje aż dwa porównania aby oddać myśl zawartą w Łk 16,13; Mt 6,24. Dalsza część por. Łk 3,39; Łk 5,37,39; Mt 9,16; Mk 2,21. Leipoldt (17) wskazuje na paralelizm. Na temat młodego wina w starym bukłaku patrz. P. Nagel, *Vigiliae Christianae* 1960, 1/8.

⁴⁸ Por. Mk 11,23; Mt 5,9; 18,19.

⁴⁹ Wydaje się, że wypowiedź należy połączyć pod względem treści z log. 50.

⁵⁰ Logion daje najwięcej materiału odnośnie poznania gnostycyzmu Ew. Tomasza. Por. (o świetle) Mt 7,14; Jn 8,12 (domaganie się znaku) Mk 8,11; Mt 16,1; Łk 11,16; 29—30. O odpoczynku (*anapausis*) patrz. Ph. Vielhauer s. 281—299. Grant (152) wskazuje na powiązania z nauką naaśeńczyków.

⁵¹ Odpoczynek (*anapausis*) zdaniem Leipoldta (66) i log. 50 oraz 51 odnosi się do życia pozagrobowego. Por. także Łk 17,20 oraz log. 3, 113.

⁵² Grant (152) uważa, że chodzi o aluzję do żydowskiego apokryfu „Życie proroków”,

w Izraelu i wszyscy mówili o tobie. Odrzekł im: pozostawiliście tego, który żyje wśród was, a mówiliście o zmarłych.

53

Spytali go uczniowie jego: obrzezanie jest pożyteczne czy nie? Odrzekł im. Gdyby było potrzebne, ich ojcowie płodziliby ich obrzezanych w ich matkach, ale prawdziwe obrzezanie w Duchu znalazło pełny pożytek.

54

Rzekł Jezus: błogosławieni ubodzy — wasze jest królestwo niebieskie.

55

Rzekł Jezus: kto nie znienawidził swego ojca i swej matki, nie będzie moim uczniem. A kto nie znienawidził swych braci i swoje siostry, nie dźwiga swego krzyża, tak jak ja, nie będzie mnie godnym.

56

Rzekł Jezus: ten, kto poznał świat, znalazł trupa, a kto znalazł trupa, świat nie jest go wart.

57

Rzekł Jezus: królestwo Ojca podobne jest do człowieka, który ma dobre ziarno. Nieprzyjaciel jego przyszedł nocą i wrzucił kąkol do dobrego ziarna. Człowiek nie pozwolił wyrwać kąkol i powiedział im: abyście przychodząc wyrwać kąkol nie wyrwali z nim i pszenicy. W dniu bowiem żniw, gdy ukaże się kąkol, zbierze się go i spali.

58

Rzekł Jezus: szczęśliwy człowiek, który cierpiał — znalazł życie.

59

Rzekł Jezus: przypatrzcie się temu, który żyje tak jak wy żyjecie, abyście umarli, a nie starajcie się widzieć go, (abyście) nie mogli mu się przypatrzeć.

60

(Widząc) Samarytanina niosącego swe jagnię, który szedł do Judei,

gdzie jest mowa o 23 prorokach. Widocznie autor Ew. Tomasza zalicza do nich Jana Chrzciciela. Ponadto Grant twierdzi, że drugą część wypowiedzi znał Augustyn jako zdanie jakiegoś heretyka. Por. także H. Lietzmann, *Kleine-Texten 11*, Berlin 1911, s. 10.

⁵³ Tomasz odrzuca obrzezanie podobnie jak modlitwę, post i jałmużnę. Mówi o duchowym obrzezaniu podobnie jak Fil. 3,3 (podaję za Grantem 153).

⁵⁴ Por. Łk 6,20.

⁵⁵ Por. Łk 14, 26—27; Mt 10, 37—38 także log. 101.

⁵⁶ Por log. 80 — odrzucenia wartości życia doczesnego.

⁵⁷ Por. Mt 13, 24—30.

⁵⁸ Leipoldt (67) widzi pewne analogie do Jk 1,12 i I P 3,4.

⁵⁹ Żyjący, na którego mają uczniowie patrzeć — tłumaczy Leipoldt (67) — to Ojciec lub Jezus. Moją patrzeć dopóki sami żyją, to znaczy, są gnostykami. O życiu gnostyka mowa jest również w log. 60.

⁶⁰ Leipoldt (67) i Doresse (180) widzą tu formę dialogu uczniów z Jezusem. Na za-

rzekł do uczniów swych: tamten troszczy się o jagnię. Odrzekli mu: niech je zabije i zje. Rzekł im: aby żyć nie zje jego, lecz jeśli je zabije, stanie się trupem. Powiedzieli mu: inaczej nie zrobi tego. Rzekł im: wy sami szukacie dla siebie miejsca spokojnego, abyście nie stali się trupem i nie zjedzono was.

61

Rzekł Jezus: dwaj będą odpoczywać na łożu; jeden umrze, drugi będzie żył. Rzekła Salome: Ktoś ty człowiecze? Czyjs? Wszedłeś na moje łożo i zjadłeś z mego stołu. Rzekł jej Jezus: ja jestem tym, który powstał z równego sobie. Dano mi to, co jest mego ojca. Jestem twoją uczennicą. Dlatego mówię to: jeśli ktoś jest mu równy, wypełni się światłością, gdy zaś oddzieli się, napełni się ciemnością.

62

Rzekł Jezus: moje tajemnice mówię godnym moich tajemnic. Co uczyni twoja prawica, niech nie wie twoja lewica.

63

Rzekł Jezus: był człowiek zamożny, który miał wiele majątku. Powiedział: będę używał moich majątków, bym siał i żął, sadił i napełniał mój skarbiec owocami, abym nie cierpiał niedostatku. O tym właśnie myślał w swym sercu. I jednej nocy zmarł. Kto ma ucho, niech słucha.

64

Rzekł Jezus: pewien człowiek miał gości i gdy przygotował wieczerzę, posłał swego sługę, aby sprosił tych gości. Poszedł do pierwszego i powiedział mu: pan mój zaprasza ciebie. Odrzekł: mam pieniądze u kupców, oni przyjdą do mnie wieczorem. Pójdę aby wydać im polecenia. Wymawiam się od wieczerzy. Poszedł do drugiego i powiedział mu: pan mój zaprosił ciebie. Odrzekł mu: kupiłem dom, a oni proszą mnie na jeden dzień. Nie będę miał czasu. Poszedł do innego i powiedział mu: pan mój zaprasza ciebie. Odrzekł mu: mój przyjaciel będzie się żenił, a ja będę wydawał ucztę. Nie będę mógł przyjść. Usprawiedliwiam się od wieczerzy. Poszedł do innego i powiedział mu: pan mój zaprasza ciebie. Odpowiedział mu: kupiłem wieś i jestem w drodze, aby wziąć teściów. Nie będę mógł przyjść. Wymawiam się. Sługa przyszedł i powiedział swemu panu. Ci, których zaprosiłeś na ucztę, wymówili się. Rzekł pan

kończenie mowa o *anapausis*, „abyście nie stali się trupem” — partykuła „*hōs*” wyraża w tym wypadku cel.

⁶¹ Leipoldt (42) wydziela pierwsze zdanie jako 61 b. Są jednak raczej przemawiające za włączeniem wypowiedzi w całość, bowiem dalej mówi się o posiadającym światłość, czyli tym, który żyje i tym, który jest wypełniony ciemnością — czyli martwym. Pierwsze zdanie nawiązuje do Łk 17,34. Leipoldt (61) i Grant (157) zwracają uwagę na Salome, znaną w Ewangelii Egipcjan. A Adam (Gnomon 34, 1962 s. 360) sądzi, że u podstaw wypowiedzi tkwi jakiś mit gnostycki. O równości Jezusa z Ojcem por. Łk 10,22.

⁶² Por. Mt 13,11; Łk 8,10 oraz Mt 6,3.

⁶³ Por. Mt 12, 16—20 log. 88. Wydaje się, że na takie pojmowanie serca jako siedliska rozumu wpłynęła tradycja staroegipska.

⁶⁴ Leipoldt (68) sugeruje, że u podstaw tego logionu tkwi ustne nauczanie, stąd większe rozbudowanie w stosunku do tradycji kanonicznej por. Łk 14, 16—24 oraz Mt 22,7 i Łk 14,24.

do swego sługi. Wyjdź na drogi i tych, których znajdziesz, prowadź, aby wieczerali; kupcy i handlarze nie wejdą do miejsca mego ojca.

65

Rzekł Jezus: pewien szlachetny człowiek miał winnicę i wynajął ją plantatorom, aby mu ją uprawiali i aby otrzymywał swoje owoce od nich. Wysłał swego sługę, aby plantatorzy dali mu owoc(e) z winnicy. Oni pochwycili jego sługę, zbili go i o mało go nie zabili. Sługa wrócił i powiedział to swemu panu. Rzekł pan: może nie poznali go. Wysłał innego sługę do plantatorów winnicy. Zbili tego drugiego. Wtedy pan wysłał swego syna i rzekł: może będą mieli respekt przed moim synem. Gdy dowiedzieli się plantatorzy, że on jest dziedzicem winnicy, pochwycili go i zabili. Kto ma ucho, niech słucha.

66

Rzekł Jezus: pokażcie mi kamień, który odrzucili budujący. To jest kamień węgielny.

67

Rzekł Jezus: ten, kto zna wszystko, odczuwa pragnienie. Sam pragnie wszystkiego.

68

Rzekł Jezus: błogosławieni, jeśli nienawidzą was i prześladują was, bo nie znajdują żadnego miejsca tam, gdzie was prześladowali.

69

Rzekł Jezus: błogosławieni, którzy znienawidzili się w swych sercach. Oni są tymi, którzy poznali Ojca w prawdzie. Błogosławieni głodni, aby nasycili żołądek, kogo chcą.

70

Rzekł Jezus: gdy pozwolicie powstać tamtemu, co jest w was, wtedy to, co macie, uratuje was. Jeśli nie istnieje tamto, co jest w was, wtedy to, czego nie macie w sobie, uśmierci was.

71

Rzekł Jezus: zniszczę ten dom i nikt go nie odbuduje.

⁶⁵ Por. Mk 12, 1—9; Mt 21, 33—41; Łk 20, 9—16, również aluzja do Iz 5, 1—2.

⁶⁶ Por. Mt 21,42; Mk 12,10; Łk 20,17. Według Granta (160) wypowiedź ta znajdowała się także w nauczaniu naaseńczyków.

⁶⁷ Pterf — wszystko, każda rzecz. Wyrażenie to odpowiada tu greckiemu hoła panta, por. W. Crum 422 ab. Por. także log. 2, 77.

⁶⁸ Por. Łk 6,22; Mt 5,11 oraz Mt 10,33. Haenchen (Le Muséon 75, 1962 s. 19—29) sądzi, że podobny tekst znajdziemy u Klemensa Al., Stromata IV 6, 41—42.

⁶⁹ Por. Mt 5,10; Jn 4, 22—23, prześladowania w sercach — por. Mt 5,6; Łk 6,32 (dla ostatnich słów).

⁷⁰ Por. log. 41. Leipoldt (69) sądzi, że decydującym czynnikiem zbawienia człowieka jest iskra boża, której gnostyk ma pozwolić powstać, inaczej zabije go czynnik materialny. Te dwa czynniki wydają się być przedstawione za pomocą dwu zaimków wskazujących — pē (dla przedmiotów dalszych) i pai (dla przedmiotów bliższych).

⁷¹ Por. Mk 14,58.

72

Rzekł jakiś człowiek do niego: powiedz mym braciom, by podzielili się ze mną dobrami mego ojca. Odrzekł mu: o człowieku, któż mnie uczynił tyfem, który dzieli?

73

Rzekł Jezus: oto obfite żniwo, robotników zaś niewielu. Proście pana, aby wysłał robotników do żniwa.

74

Rzekł: panie, wielu jest wokół studni, a w studni nie ma nikogo.

75

Rzekł Jezus: wielu stoi przed drzwiami, ale nieliczni wejdą do miejsca wybranego.

76

Rzekł Jezus: królestwo mego ojca podobne jest do kupca posiadającego towary, (i) który znalazł perłę. Ów kupiec był mądry; sprzedał towary i kupił sobie za nie samą perłę. Wy sami szukacie jego skarbcza, który nie ustaje, który trwa, miejsca do którego mól nie wpadnie i którego robak nie niszczy.

77

Rzekł Jezus: ja jestem światłością, która jest ponad wszystkimi. Ja jestem wszystkim; wszystko wyszło ze mnie, wszystko doszło do mnie. Rozłupcie drzewo, ja tam jestem. Podnieście kamień a znajdziecie mnie tam.

78

Rzekł Jezus: dlaczego wysłicie na pole? aby oglądać trzcinę kołyszącą się na wietrze lub by oglądać człowieka ubranego w miękką szatę? Oto wasi królowie i wasi dostojnicy, ci są ubrani w miękkie szaty. A oni nie poznają prawdy.

79

Rzekła mu kobieta z tłumu: błogosławione łono, które cię nosiło i piersi, które cię karmiły. Odrzekł jej: błogosławieni ci, którzy usłyszeli słowo Ojca i zachowali je w prawdzie. Nadejdą bowiem takie dni, gdy powiecie: błogosławione łono, które nie poczęło i piersi, które nie karmiły.

⁷² Por. Łk 12, 13—14. Ostatnie zdanie zaświadczone tylko w Ew. Tomasza.

⁷³ Por. Mt 9,37; Łk 10,2.

⁷⁴ Grant (163) widzi w tym logionie zdanie, którym posługiwał się między innymi krytyk chrześcijaństwa, Celsus.

⁷⁵ Por. Mt 25, 1—13, log. 16 i 49. Zakończenie tłumaczy Leipoldt (45): die ins Brautgemach eitreten werden, podobnie Quecke (163).

⁷⁶ Por. Mt 13, 45—46, oraz 6,20; Łk 12,33.

⁷⁷ Por. Jn 8,12; Kol 2,9; 1, 16—17. Papyrus z Oxyrhynchos 1,24—31 (Hennecke 68—69) umieszcza ten logion po log. 30. Leipoldt (46) oddziela ostatnie zdanie jako 77 b. O wyrazie „wszystko” (*ptēri*) patrz. log. 2, 67.

⁷⁸ Por. Mt 11,7 i nn, Łk 7, 24—25, log. 98.

⁷⁹ Por. Łk 11,27 oraz Łk 23,27. Podobnie mówi Salome w Ewangelii Egipcjan — patrz Grant 166.

80

Rzekł Jezus: kto poznał świat, znalazł ciało. Kto znalazł ciało, świat nie jest go wart.

81

Rzekł Jezus: kto stał się bogatym, niech rządzi, a kto ma siłę, niech złorzeczy.

82

Rzekł Jezus: kto jest blisko mnie, blisko jest ognia, a kto jest daleko ode mnie, daleko jest od królestwa.

83

Rzekł Jezus: obrazy ukazują się człowiekowi a światłość, która jest w nich, ukryta jest w obrazie światłości Ojca. Ona ujawni się a jej obraz tkwi w jego światłości.

84

Rzekł Jezus: w dniu, gdy zobaczycie podobne wam, macie zwyczaj cieszyć się. Jeśli jednak macie zwyczaj oglądać wasze obrazy, które powstały przed wami — nie umierają, ani nie ukazują się — to jak wiele będziecie w stanie znieść?

85

Rzekł Jezus: choć Adam powstał z wielkiej siły i wielkiego bagactwa, jednak nie stał się godnym was, bo będąc godnym, nie zakosztowałby śmierci.

86

Rzekł Jezus: lisy mają swoje nory i ptaki mają swoje gniazda, zaś syn człowieczy nie ma miejsca, aby skłonić głowę i wypocząć.

87

Rzekł Jezus: nieszczęsne jest ciało, które zależy od (innego) ciała i nieszczęsna dusza, która zależy od tych dwu.

88

Rzekł Jezus: aniołowie przyszlizli do was z prorokami i dadzą wam to,

⁸⁰ Por. log. 56.

⁸¹ Por. log. 2, 29 i 85.

⁸² Logion cytuje Orygenes w Homilii do Jeremiasza PG 13, 531 (patrz Grant 86). B. Bauer dostrzega tu paralelę do przysłowia greckiego (patrz W. C. van Unnik, *Evangélien aus dem Nilsand*, Frankfurt 1960, s. 123 i nn).

⁸³ „Obrazy” — gr. „eikon”, por. Ewangelia Filipa 67 (wyd. Till 35). Doresse (192—193) łączy razem log. 83 i 84. Grant (167) i Leipoldt (71) sądzą, że należy je rozdzielić. Grant (tamże) uważa, że chodzi tu o obraz boży w człowieku czyli aluzję do Rdz 1, 26—27.

⁸⁴ „Podobnie wam” — dosł. to, co jest podobne („ine”), co Leipoldt (71) tłumaczy jako Ebenbild. Obrazy, które powstały — dosł. obrazy, które stają się (kopt. *szōpe* — stawać się), Leipoldt tłumaczy jako Bild.

⁸⁵ Leipoldt (71) widzi podobieństwo wypowiedzi o Adamie z nauką Filona (De opificio mundi 69—76 i 136—139).

⁸⁶ Por. Mt 8,20; Łk 9,58.

⁸⁷ Doresse (194) sądzi, że logion jest gnostycką przeróbką Łk 9,60. Por. log. 56, 80 i 112.

⁸⁸ O prorokach wspomina log. 52. Por. także Mt 13,41; Łk 10,24; Łk 12,20; I Kor 11,10; Mk 1,13.

co wasze. A wy sami dacie im to, co jest w waszych rękach i powiecie sobie: którego dnia przyjdą i wezmą to, co jest ich?

89

Rzekł Jezus: dlaczego myjecie zewnętrzną stronę czary i nie rozumiecie, że ten, który wykonał wewnątrz czary, jest także twórcą strony zewnętrznej?

90

Rzekł Jezus: przyjdźcie do mnie: dobre są moje ramiona i panowanie radosne a znajdziecie odpocznienie dla siebie.

91

Rzekli mu: powiedz nam, kim jesteś, abyśmy uwierzyli w ciebie. Od-rzekł im: badacie oblicze nieba i ziemi, a tego przed wami nie poznaliście — to jest stosowny moment, którego nie potraficie zbadać.

92

Rzekł Jezus: szukajcie a znajdziecie, ale to, o co pytaście w tych dniach, nie powiedziano wam ich wtedy. Teraz chcę wam powiedzieć, a wy nie pytacie o to.

93

Nie dawajcie świętości psom, aby nie rzuciły jej na gnojowisko. Nie rzucajcie pereł świniom, aby nie pozostawiły ich...

94

Rzekł Jezus: kto szuka, znajdzie i kto puka, otworzą mu.

95

Rzekł Jezus: jeśli macie miedziaki, nie dawajcie ich na lichwę, ale dajcie... temu, który wam ich nie odda.

96

Rzekł Jezus: królestwo Ojca podobne jest do kobiety; wzięła ona trochę kwaśnego mleka, wlała do mąki i zrobiła z niego wiele chlebów. Kto ma uszy, niech słucha.

⁸⁹ Por. Łk 11, 39—40; Mt 23,25. Leipoldt (19) widzi w tym logionie ostrą krytykę zwyczajów żydowskich.

⁹⁰ Por. Mt 11, 28—30. „Odpocznienie” — *anapausis* por. log. 50. „Panowanie” — zdaniem Leipoldta (72) odpowiada greckiemu wyrażeniu *kyrlotes*.

⁹¹ Por. log. 43 i 61. Pytanie uczniów można porównać z pytaniem u Mt 16,1; Mk 8,11; Łk 11,16. Odpowiedź Jezusa por. Łk 12, 56—57 oraz Mt 16,3. Dorese (196) wskazuje na dalsze reminiscencje z Pistis Sophia 134.

⁹² Por. Mt 7,7. W oryginale koptyjskim występuje gra słów szukać — znajdować (*szine* — *czine*). Por. także log. 2, 94.

⁹³ Grant (171) komentuje łącznie log. 92, 93, 94 i 95. Por. Mt 7,6; Łk 11,10. Świętość w interpretacji chrześcijańskiej oznaczała eucharystię (por. Tertulian, *Wybór pism*, Warszawa 1970 ATK s. 26, 61), albo chrzest (tamże, s. 151).

⁹⁴ Por. Mt 7,7 i nn.

⁹⁵ Por. Mt 25,27; Łk 19,23 (jednak sens przeciwny), por. także log. 109. Jak wiadomo w ST zakazywano lichwy (Wj 22,24).

⁹⁶ Por. Mt 13,33; Łk 13, 20—21, zakończenie także Mt 13,42.

97

Rzekł Jezus: królestwo Ojca podobne jest do kobiety, niosącej dzban pełen mąki. Podczas dalekiej drogi ucho dzbana oderwało się i mąka sypała się za nią na drogę. Nie wiedziała, ani nie poznała straty. Gdy wróciła do domu, postawiła dzban na ziemi i stwierdziła, że jest pusty.

98

Rzekł Jezus: królestwo Ojca podobne jest do człowieka pragnącego zabić możnego pana. Wydobył miecz w swym domu i wbił go w ścianę, aby poznać, że jego ręka będzie silna. Wówczas zabił możnego pana.

99

Powiedzieli mu uczniowie: twoi bracia i twoja matka stoją na zewnątrz. Rzekł im: ci, którzy chcą czynić wolę mego Ojca, są mi braćmi i matką. Oni wejdą do królestwa mego Ojca.

100

Pokazali Jezusowi złoto i powiedzieli mu: ci, którzy poważają cesarza, domagają się podatków. Odrzekł im: dajcie co cesarskie cesarzowi, dajcie Bogu, co jest boskie, a co jest moje, dajcie to mnie.

101

Ten, kto nie żywi nienawiści wobec swego ojca i swej matki jak ja, nie będzie moim uczniem. I ten, kto nie kocha swego ojca i swej matki jak ja, nie może być moim uczniem. Matka moja bowiem, która zaś moja matka prawdziwa dała mi życie.

102

Rzekł Jezus: biada im, faryzeuszom; podobni są do psa leżącego w bydlęcym żłobie: ani nie je, ani bydlu jeść nie pozwala.

103

Rzekł Jezus: szczęśliwy jest człowiek który wie, skąd wejdzie złodziej, bo powstanie, zbierze swoją i opasze się w biodrach, zanim on wejdzie.

⁹⁷ Grant (172—173) widzi paralelę z Mk 4, 26—29, patrz także Doresse (198).

⁹⁸ Por. Łk 14,31. „Wydobył miecz w domu” — Leipoldt (51) skłania się do tłumaczenia słowa *ē* jako „z pochwy”, Haardt (201) natomiast „w domu”, podobnie Doresse (108), Guillaumont (51) i Quecke (219).

⁹⁹ Por. Mt 12, 47—50; Mk 3, 32—35; Łk 8, 20—21, Leipoldt (73) sądzi, że logion opiera się raczej na Mk. Por. także log. 55 i 101.

¹⁰⁰ Por. Mt 22, 15—22; Mk 12, 13—17; Łk 20, 20—26, por. także log 30.

¹⁰¹ Por. Łk 14,26 i log. 55 i 99. „*Petameste*” — dosł. ten, który nienawidzi. Matka prawdziwa, jak twierdzi Grant (174) jest Duchem św.

¹⁰² Por. Łk 11,52, log. 39. Zwrot o psie w bydlęcym żłobie zdaniem Leipoldta (74) pochodzi z przysłowia greckiego. Patrz również Trencsenyi-Waldapfel, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 13, 1961, s. 131—133; 14, 1962 s. 139—143.

¹⁰³ Por. Mt 24, 43—44; Łk 12, 38—39, log. 21

104

Powiedzieli mu: chodź, módlmy się dzisiaj i pośmy. Odrzekł Jezus: jaki grzech popełniłem lub w czym mnie pokonano? Bo jeśli oblubieniec wejdzie do komnaty małżeńskiej, wtedy niech poszcza i modlą się.

105

Rzekł Jezus: kto pozna ojca swego i matkę swoją, tego nazwą synem rozpusty.

106

Rzekł Jezus: gdy macie zwyczaj czynić dwoje jednością, staniecie się synami człowieczymi. Gdy macie zwyczaj mówić: góro przesun się — ona przesunie się.

107

Rzekł Jezus: królestwo podobne jest do pasterza posiadającego sto owiec. Jedna z nich zgubiła się, a była dorodna. Pozostawił dziewięćdziesiąt dziewięć i szukał tej jednej, aż ją znalazł. Gdy zmęczył się, powiedział do owcy: wolę ciebie niż tych dziewięćdziesiąt dziewięć.

108

Rzekł Jezus: ten, który napił się z mych ust, stanie się takim jak ja. Ja sam stanę się nim i tajemnice zostaną mu objawione.

109

Rzekł Jezus: królestwo podobne jest do człowieka, który ma na swym polu skarb i nie wie o nim. Po śmierci pozostawił go swemu synowi. Syn nie wiedział. Wziął pole i sprzedał je, a ten, który je kupił, przyszedł, orał i (znalazł) skarb. Rozpoczął dawać pieniądze na procent tym, którzy je chcieli.

110

Rzekł Jezus: ten, kto znalazł świat i jest bogaty, niech świat przeklnie.

111

Rzekł Jezus: niebo wywróci się i ziemia w swej postaci, a żywy z ży-

¹⁰⁴ O poście wspomina także log. 6 i 14. Jaki grzech popełniłem... Grant (25) wspomina o podobnym wyrażeniu w Ewangelii Hebrajczyków u Hieronima w Dialogu przeciw pelagianom 3,2 (patrz również Doresse 200 i Leipoldt 74). O oblubieńcu w komnacie mówi Mt 9,14; Mk 2, 19—20; Łk 5, 34—35. W tradycji chrześcijańskiej post łączono najczęściej z chrztem por. Didache 7,4 (M. Michalski, *Antologia* s. 18).

¹⁰⁵ Por. Jn 8,41, Ewangelia Filipa 122 (Till 63).

¹⁰⁶ Czynić dwoje jednością por. log. 4, 11, 22. O synach człowieczych por. Ewangelia Filipa 120 (Till 61).

¹⁰⁷ Podobna przypowieść Mt 18, 12—13; Łk 15, 4—6, log. 8. Inaczej nieco interpretuje przypowieść Ewangelia prawdy, 31, 35—32,16 (*Evangelium veritatis...* Zürich, 1961 s. 31).

¹⁰⁸ Por. Jn 4,14; 7,37, Apok 22,17. O picciu z ust i zjednoczeniu z Jezusem por. Ireneusz, *Adv. haer.* I, 13, 3, *Pistis Sophia* 96 Ewangelia Ewy (Epifaniusz, Pan. 26, 3, 1) — cytaty podaje za Grantem (177).

¹⁰⁹ Por. Mt 13,44, log. 76. Dawanie pieniędzy na lichwę pozostaje w sprzeczności z log. 95.

¹¹⁰ Por. log. 56, 81 oraz Łk 13,9 i 11; 19, 2—10.

¹¹¹ Por. Mt 24,35; Mk 13,31; Łk 21,33 oraz log. 11, 56 i 80.

wego nie ujrzy śmierci ani strachu. Jezus rzekł: kto znalazł siebie samego, świat nie jest go wart.

112

Rzekł Jezus: biada ciału temu, które zależy od duszy. Biada duszy, tej, która zależy od ciała.

113

Zapytali go uczniowie jego: w jakim dniu nadejdzie królestwo? Ono nie nadejdzie wtedy, gdy go wyczekują. Nie będą mówić: oto tutaj, albo: oto tam, lecz królestwo Ojca rozszerza się na ziemi, a człowiek go nie widzi.

114

Rzekł im Szymon Piotr: niech Mariham odejdzie od nas. Kobiety nie są godne życia. Rzekł Jezus: oto poprowadzę ją, aby uczynić ją mężczyzną, aby stała się sama duchem, który żyje, podobną do was mężczyzn. Każda kobieta, która uczyni się mężczyzną, wejdzie do królestwa niebios.

Ewangelia według Tomasza

tł. W. Myszor, A. Szczudłowska

¹¹² Por. log. 87, oraz log. 29.

¹¹³ Por. log. 3, 51, Łk 17, 21—21. Grant (180) podaje, że był to ulubiony tekst naaseń-czyków.

¹¹⁴ Por. Ewangelia Marii (17—18), Pistis Sophia 146, Klemens Al. Excerpta ex Theodoto 21,3 — cytaty podają za Grantem (180 i n).